

BÍRÓ JUDIT

A DEVIANCIA SZOCIOLÓGIÁJA: A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOS NORMÁK MEGSÉRTÉSE?

A társadalmi patológia, majd később a deviancia szociológiája karakteresen elkülönülő részterület a szociológiatudományban. A kriminológiával rokon problémaérzékenysége, az alkalmazott társadalomtudományok közé sorolhatósága, az indirekt (vagy éppen direkt) politikai értékközvetítési pozíciója sajátos teoretikai és módszertani jellegzetességekkel ruházta föl a tudományterületet, de ugyanez – időről időre – erősen irritáltta tette a többi szociológiai tudományterület képviselőit.

Tanulmányomban azt a meglepő társadalomtudományi hagyományt kívánom bemutatni, ahogyan a szociológusok „a patológusoknak” esnek, s egészen kíméletlen formában sokszor intellektuálisan abszurd vádakat fogalmaznak meg tárgyukkal vagy éppen tudományos munkásságukkal szemben – akár a személyeskedésig fajulón is.

1.

A 2001-ben, a *The American Sociologist* őszi számában az *Is Deviance “Dead”? The Decline of a Sociological Research Specialization* címmel megjelent 17 oldalas cikket három szerző jegyzi (Miller–Wright–Dannels, 2001): a három empirikus szociológus a szociológiatudomány teljes módszertani eszköztárát beveti, hogy választ kapjanak a tanulmányuk címében feltett kérdésre: meghalt-e a deviancia? Leáldozóban van-e egy szociológiai kutatási terület?

Talán meglepő lehet, hogy három szociológus azon fáradozik, hogy a szociológiatudomány egyik meghatározó kutatási és elméleti részterületének kimúlását, megszűntet empirikus módszerességgel bebizonyítsa – hát még, ha megtudjuk, hogy kutatási kérdésük, hipotézisük még csak nem is a sajátjuk.

Colin Sumnernek, az írországi *Collegue Cork University* (UCC) professzorának 1994-ben jelenik meg *The Sociology of Deviance: An Obituary* (Sumner, 1994) című műve. Sumner – a UCC honlapján lévő életrajza szerint – pályája első évtizedeiben a bűn és a deviancia szociológiája tárgykörében volt óraadó tanár, majd a *University of East-Londonon* lett a kriminológia professzora, jelenleg pedig a UCC szociológia tanszékén oktat kriminológiát. Publikációs jegyzéke szerint mindeztől kezdve összesen két, azaz kettő önálló tudományos monográfiát írt,

ebből a kettőből a fent említett a második. (Az első még 1979-ben írta, *Reading Ideologies* címmel.)

A 340 oldalas könyv alcíme – „gyászjelentés” – jól sejteti: Sumner szerint a deviancia, mint tudományterület megszűnt létezni. A szerző úgy véli, 1975 volt az utolsó olyan év, amikor a szociológiai tudomány érdemlegesen tudott mondani a nem-normatív emberről. A címválasztás rögvest bizonyossá teszi: Sumner erős kritikát és távolságtartást fogalmaz meg a deviancia szociológiájának teoretikusaitól, magyarázataitól, érvrendszerétől. Mindattól, amit ő maga 1994. előtt és azóta is tanít.

A gyászjelentés szerint 1895 és 1940 közé esik a „szociális deviáció szociológiájának” első időszaka: a „modernitás” és a „kétségek” kora, amikor is a migráció és a „városi dzsungel” jelenségei a szociológiai tudományból a „szociális realizmus” és a „keresztapaság” attitűdjét hozzák elő. A társadalom és az ember „degenerálódását” okozó New Deal és a „kulturális diverzifikáció” elindítja a pszichiátria és a szociológia egymáshoz közeledését, aminek eredményeképp a „deviáció szociológiája” „nagykorúsodik”, miközben a társadalmat „permanens osztály- és kulturális konfliktusok” jellemzik. „Deviancia”, „degeneráció” és „szociális demokrácia” – e fogalmakkal zárul a deviancia szociológiájának első szakasza Sumner bemutatásában.

A második szakaszt a szerző 1941-től 1967-ig tartóan határozza meg: ez a deviancia „megregulázásának” időszaka, amikor is életre kelnek a „szociális kontroll fantáziái”. A „fantázia világában” nincs helye „ideológiának”: a devianciáról író tudósok a „szociopátia” és a „másodlagos deviancia” „regulációjával” foglalkozkodva törekednek a társadalmi egyensúlyra. A „címkézési perspektíva” a „társadalmi deviancia” „virágba borulása”.

A harmadik szakaszt 1968-tól 1975-ig tartóan észleli Sumner: a „bűn” és a „hatalom” fogalmaival, azaz „az erkölcsi ítélkezés re-politizációjával” véli leírhatónak. Az „ellenállás” és a „neheztelés”, illetőleg a „szubjektivitás” időszaka ez. A „végső összeomlást” a „deviancia ideológiává” válása jelenti.

Sumner fő tézise, miszerint a deviancia teoretikusai alapvetően abban tévednek, hogy a devianciát „szituatív teremtődő jelenségként” értelmezik, s „kitartó szándékkal igyekeznek” megmagyarázni a bűntől és bűnözéstől kezdve az abúzusok, az öngyilkosság, a szexuális deviancia, a mentális betegségek, a politikai protestálások és a vallási extrémizmusok széles körét. Mindezek következtében a deviancia szociológiája nem lett képes arra, hogy a különféle teóriákból egy „masszív elméleti alapot” hozzon létre. Ha pedig a deviancia „nem több mint speciális helyzetek, kontextusok és kultúrák múló, folyamatosan változó tulajdonsága, akkor nyilvánvalóan nem viselkedési jelenség” (Sumner, 1994: 309).

Sumner drámai erővel összegez: „a deviancia szociológiájának területe feletti háborúban az egymással harcolók a harc hevületében teljesen elpusztították a területet magát... a terület az 1918-as Somme-ra hasonlít. Sivár, terméketlen, tele van üres árkokkal és kráterekkel, fel nem robbant aknákkal tarkított, és néma

csönd lengi át. Senki nem harcol egy veszélyes tartomány megszerzéséért. Ideje letenni a fegyvereket, és fejet hajtani a halott előtt.” (Sumner, 1994: 309)

2.

Sumner 1994-es gyászjelentését hét évvel később újból előveszi három szociológus. Hogy miért? Mert azt észlelik, hogy Sumner egyáltalán nem végezte el súlyos állítása – miszerint „a deviancia halott” – kvantitatív empirikus bizonyítását. Ők majd most megteszik.

Nézzük, hogyan lehet módszertani hitelességgel összegyűjteni és megmérni a deviancia szociológiájának kimúlását bizonyító adatokat?

A deviancia szociológiája témakörében 1993 és 1999 között megjelent hét szöveggyűjteményt és 256, lektorált folyóiratokban közzétett tanulmányt vetnek elemzés alá a tekintetben, hogy azok mely, a deviancia szociológiája témakörében írt művekre hivatkoznak, melyekből idéznek. A cikk rezüméjéből rögtön meg is tudhatjuk: találunk Sumner állítására módszeresen igazolt bizonyítékokat. Azt például, hogy a legtöbbet idézett szerzőket, illetve műveiket ma már elsődlegesen nem mint szociológusokat, hanem mint kriminológusokat jegyzik. Valamint, hogy a deviancia szociológiájának legtöbbet citált 31 művéből csupán kettő jelent meg 1975 után (emlékszünk: ez az az év, amit Sumner a deviancia szociológiájának elhunyt dátumául állapít meg). Igazolható tehát a szociológiatudományon belül a deviancia témakörének a hanyatlása – állítják.

Lássuk most már a bizonyítási folyamatot. A 17 oldalas tanulmány szerint Colin Sumner a deviancia szociológiája „kontroverzív antropomorfikus történetének” (Miller-Wright-Dannels, 2001: 44.) bemutatását követően arra a következtetésre jut, miszerint az ismert kutatók és kritikai gondolkodók figyelme 1975 után a deviancia szociológiájának általános analizésétől a bűn és az igazságszolgáltatás specifikusabb irányába fordult el. Ők ezt az érvet bizonyításra érdemesnek gondolják, ezért hozzá is látnak ehhez, még hozzá egy olyan technikával, amely tudósok és műveik hatásának mérésére szolgál, a citációs analízissel. Hipotézisük szerint, ha Sumnernek igaza van, akkor a normasértő viselkedések kutatása tekintetében változást kell észlelni, azaz a deviancia szociológiájának helyét 1975-öt követően át kellett vennie a bűn és az igazságszolgáltatás vizsgálatának, azaz a kriminológia tudományterületének.

A szerzők rögtön cikkük elején rávilágítanak az önhivatkozás gyakorlata okozta dilemmára. Tudnunk kell ugyanis, hogy a citációs analízis tudósai e tekintetben megosztottak: van, aki elfogadja hivatkozásként, s van, aki nem. De, szerencsére, ezt a dilemmát fel tudják oldani egy éppen akkoriban bevezetett, friss számítási technikával:

$$C_2 = C_1 + \frac{C_1}{P_1} \quad (P_2),$$

„...a C1 a nem a szerző által írt publikációkban való összes hivatkozás a szerzőre, a P1 az összes olyan publikáció, amelyet nem a szerző írt, és amelyben idézik munkáját, és a P2 az összes olyan publikáció, amelyet a szerző írt, és amelyben hivatkozik önmagára.” (Miller–Wright–Dannels, 2001: 46.)

A citációs analízátorok az eredmények további torzításának kiküszöbölésére szolgáló eszközöket is bevetnek: az incidencia és a prevalencia mérőszámait, amikkel hiteles rangsort tudnak felállítani a legtöbbet hivatkozott szerzők között. Az incidencia mértékegysége a vizsgált 263 publikációban a szerzők/művek összes említése. A prevalencia mértékegysége az összes olyan publikáció száma, amely a szerzőt/művet idézi. E két mértékegység hiányában ugyanis a citációs tanulmányok abba a hibába eshetnek, hogy túlbecsülik annak a szerzőnek a hatását, akire sokszor hivatkoznak ugyan, de csak kevés számú publikációban. (Miller–Wright–Dannels, 2001: 46.)

A módszeresen előállított első táblázat 67 szerző nevét tartalmazza, rangsorba állítva, a nevek mellett feltüntetve az incidencia és a prevalencia mérőszámát. Az első helyen minden kétséget kizáróan Travis Hirschi végez, akinek az incidenciája és a prevalenciája is magas az 1993 és 1999 közti deviancia témájú publikációkban, egész pontosan: 364/64. Emile Durkheim esetében ez a szám: 187/34. Edwin H. Sutherland 128/33-ját megelőzi Erving Goffman 157/43-mal. Robert K. Mertonnak meg kell osztania a 14,5. helyet Charles R. Tittle-vel. Richard Quinney csak a 36. a rangsorban, de Kai. T. Erikson még rosszabbul áll: a 70/12-jével csak a 48. A sereghajtó Henry D. McKay 52/18-cal.

Azon szerzőket és műveket, akiket/amelyeket vissza-visszatérően idéznek, de csak csekély számú publikációban, a három kvantitatív tudós a „citációs autszájder” terminus technicusával illeti: a címkét azok a művek kapták, amiket kevesebb, mint húsz alkalommal idéztek (incidencia) tíznél kevesebb publikációban (prevalencia). Így azután a fenti 67-es lista rögvest 31-re zsugorodik. A deviancia szociológiájának 1993 és 1999 között hivatkozott 31-es listájának első helyén Howard S. Becker *Outsiders* című 1963-as műve áll, megelőzve az előző listán nyertes Travis Hirschi művét (*Causes of Delinquency*, 1969). Emile Durkheim *Öngyilkosság* című műve a negyedik, Goffman *Stigma* című műve a nyolcadik, Robert Merton *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra* című műve a 11. Mertonnak a *Társadalmi struktúra és anómia* című műve is helyet kap: méghozzá a 21-et. Az előbbi listán utolsó McKay, szerzőtársával, Clifford R. Show-val pedig feljön a 15. helyre...

A szerzők ezen a ponton tartják elérkezettnek az időt arra, hogy a deviancia szociológiájának mondandóját, perspektíváját és módszerét, mint vizsgálódásuk további menetének alapkritériumát határozzák meg. A mondandót illetően szerintük a deviancia szociológiája mind a legális, mind az illegális normasértő viselkedésre magyarázatot kíván adni. Másodsorban: a deviancia szociológiája egy konstrukcionista (relativista és szubjektivista) álláspontot fogad el, mely szerint a normák szituatíve teremődnek és társadalmi következményük van. Harmadsorban: a deviancia szociológiája az etnográfiai technikákat részesíti előnyben, és

emberi egyedek kicsiny mintáin végez elemzéseket első kézből és mélyrehatóan. Ha a háromból akár csak az egyik kritérium teljesült a szerző vagy a mű esetében, akkor bekerülhetett a „deviancia szociológusa” vagy a „deviancia szociológiája” kategóriába.

Nem maradt el a kriminológia definiálása sem, imígyen: egy alapvetően objektivista perspektívából, kizárólag az illegális normasértések magyarázatára irányul és jobbra kvantitatív méréseket végez (pl. rendőrségi statisztikákból dolgozik vagy survey-eket végez).

A fenti definíciókat alapul véve a 67 legtöbbet idézett szerző tudományterületi hovatartozása szerint megállapítják, hogy a deviancia szociológiája legtöbbet idézett szerzőinek csupán a fele szociológus, míg a kriminológuskutatók és tanulmány szerzők csaknem kilenctizede valóban kriminológus. A két tudományterület közti különbség statisztikailag szignifikáns: „(chi square = 18.58; df = 1; $p < .001$)”. (Miller–Wright–Dannels, 2001: 51) Azaz: az adatok napnál fényesebben bizonyítják a sumneri tézist, miszerint a deviancia szociológiája iránti kutatói érdeklődés a kriminológiai/igazságszolgáltatási tudományterülethez képest csökkent 1975-öt követően. Igazat kell tehát adni Sumnernek hét évvel korábbi állítását illetően: „a deviancia szociológiája sokat veszített abból a szerepéből, vitalitásából és fényéből, amellyel a '60-as években rendelkezett”. (Miller–Wright–Dannels, 2001: 55).

3.

Bár a fenti cikk három szerzője szisztematikus szociológiai vizsgálatra érdemesnek találta Sumner munkáját, tudnunk kell, hogy a „gyászjelentés” alapvetően visszahangtalan maradt az angolszász akadémiai világban: a tudományterület neves szerzői és minden vezető folyóirata agyonhallgatta a maga magát minden bizonnyal korszakosnak szánó munkát. Eric Goode *Deviant Behavior* című tankönyvének 1997-es 5. kiadása, annak is a bevezetője az ix. oldalon megemlíti ugyan Sumner opuszát, de úgy, mint „sekélyes és önhitt” munkát (Goode, 1997: ix).

Miért érdekes akkor Sumnernek a deviancia haláláról szóló tézise és a három citációs analízátor története? Mert beleillik abba a társadalomtudományos hagyományba, ami a devianciával foglalkozó társadalomtudósokat újra és újra megtámadja, erőteljesen kritizálja, akár a személyeskedésig elfajulón is.

A támadások közül – szó szerint – kiemelkedik C. Wright Mills tudásszociológiai esszéje, amely a *Társadalmi patológusok szakmai ideológiája* címmel jelent meg az *American Journal of Sociology*-ban 1943-ban. (Mills, 1943)

Igen, 1943-ban. Robert Merton öt évvel korábban, 1938-ban publikálja anómiaelméletét, és ugyanebben az időben lát napvilágot Thorstein Sellin kulturális konfliktuselmélete. Az Amerikai Szociológiai Társaság akkoriban megválasztott elnöke, Edwin Sutherland szociológus, kriminológus négy évvel koráb-

ban írja le differenciális asszociáció téziseit, és másik alapműve, a *White Collar Criminality* a következő évben, 1939-ban jelenik meg. 1943-ben adják ki Whyte máig nagy hatású leírását, az Utcasarki társadalmat. Ezek a művek a deviancia szociológiájának olyan magyarázat kísérletei, amelyek máig az akadémiai kánonba tartoznak, még ha ma már inkább tudománytörténeti is a jelentőségük.

Mills tehát ezt az időszakot véli alkalmasnak arra, hogy lerántsa a leplet a szociológiai tudomány adott területének művelőiről. Nem kevesebbet tesz, mint a „szociális patológusok” családi, szociális hátterét és tudományos karrierjét elemzi, hogy megtalálja a közös nevezőjét a társadalmi problémákkal foglalkozó tudósok elméleti perspektívájának és problémalátásának. Mert – szerinte – valami nem stimmel velük...

Életrajzírója, Javier Trevino (Trevino, 2012) szerint Mills az amerikai radikális társadalomtudósok vitathatatlanul legnagyobb hatású alakja volt Thorstein Veblen óta. És ez nemcsak az alig két évtized alatt létrehozott¹ hatalmas életműve miatt mondható el róla – ellentétben a kétkötetes Colin Sumnerrel, Mills 11 monográfiát és több mint 200 tanulmányt publikált –, hanem a háború utáni amerikai társadalommal, az Egyesült Államok külpolitikájával s összességében az amerikai kapitalizmussal szembeni szélsőséges és kérlelhetetlen kritikai attitűdje miatt is. Mindezek mellett a társadalomtudományos diszkurzust is folyamatosan és kíméletlenül kritizálta, elsősorban a – szerinte – „nyájaskodó szociológiát” támadta, mikor csak tudta.

Dühödt kifakadásokban vázolta föl a „humanista szociológia” vízióját, amelynek támasztékul kellene szolgálnia a háború utáni társadalom számára, s megakadályoznia az amerikai társadalom militarizációját. Az amerikai elit, a politikai osztály, a kapitalista mainstream folyamatos, cinikus ostromozásában és kigúnyolásában felsejlik, legalábbis életrajzírója szerint (Trevino, 2012:6), Veblennek a „dologtalan osztályról” megrajzolt kritikai hagyománya. Mills alkotta meg az „újbaloldal” terminológiáját is, amely máig jelen van a társadalomtudományos és politikai diszkurzusban is. A magyarra is lefordított, *Az uralkodó elitről* (Mills, 1972) című műve Fidel Castro egyik kedvenc könyve lett, szenvedélyesen vitatkoztak Che Guevarával róla a Sierra Maestra hegyei között. Négy évvel az első megjelenése után már oroszra is lefordították. Az amerikai fogadtatás hűvösebb volt: a konzervatívok „szociológiai halandzsának” minősítették, a demokraták meg nem értették, lévén nem elemezte benne a Supreme Court alkotmánybírói jogkörét. Mills már hat éve halott volt, amikor egy CIA-jelentés a világ legnagyobb hatású újbaloldali alakjaként említette. (Summers, 2006)

Nemcsak híres, hanem hírhedt is volt. Már 1945-ben, 29 évesen a University of Columbiára került, ahol akkoriban Robert Merton, Paul Lazarsfeld, Daniel Bell is tanított, de ez Millst nem különösebben hatotta meg. (Több forrás is megemlíti, hogy egyszer nagy nyilvánosság előtt leidiótázta Howard S. Beckertt, a címkézési elmélet kidolgozóját.) Az amerikai szociológia Szabó Dezsője egész

¹ C. W. Mills 1962-ben, 45 évesen halt bele harmadik szívinfarktusába.

életében nyers modorú, slampos láncdohányos maradt, aki vadul motorozott, és nem változtatott elnyújtott hangzású, texasias beszédén. Merthogy C. W. Mills egy texasi kétgyermekes családba született, és csak azért nem lett „tehenészfű”, mert apja biztosítási ügynökként a helyi elit tagja volt, és saját presztízsét emelendő, a texasi egyetemre küldte fiát.

17 oldalas tanulmánya absztraktjában Mills azt írja, hogy az amerikai társadalomra alkalmazott „szociális dezorganizáció” koncepcióját, illetve a „társadalmi patológusok” háttérét és karrierjét fogja bemutatni. Ahogy fogalmaz: nem a koncepciók tudományos hasznát mérlegeli, hanem a patológia irodalmában szokásosan megjelenített problémák típusai és formái mögötti perspektíva jellegét igyekszik megrajzolni.

A „szociális dezorganizáció” és a „társadalmi patológia” kifejezéseket szemmel láthatóan egymással megegyező jelentésűnek fölfogó Mills olyan egyetemi tankönyveket választ be mintájába, amelyeket „szociális patológusok” írtak, hogy ráleljen a mögöttes „szakmai ideológiájukra”. Érvélese szerint ugyanis az egyetemi tankönyvek, jellegüknél és használatuknál fogva, azt az adott tudományterületre érvényes tudást reprezentálják, ami közösen vallott, konszenzuálisan elfogadott az akadémiai világban, s így a szociális patológusok tankönyvei a társadalmi problémákról szóló tudás és érvényben lévő beszéd alapvető tudományos forrásai.

A mintavételről, azaz a válogatás szempontjairól a szociológus Mills nem tesz említést. Ha végignézzük tanulmánya lábjegyzetében feltüntetett művek listáját, kiviláglik, hogy a legkorábbi 1902-ben, a legkésőbbi pedig 1940-ben jelent meg. A címek is elég nagy fogalmi szórást mutatnak: „amerikai szociális problémák”, „a szociális jólét problémái”, „az emberi természet és társadalmi rend”, „szociális szerveződés”, „szociális dezorganizáció”, „a szociológia és a modern szociális problémák”, „az új állam”, „kreatív tapasztalat”, „szociális deviáció”, „szegénység és függés”, „szegénység és társadalmi folyamatok” vissza-visszatérően megjelennek, de a „társadalmi patológia” kifejezés csupán két mű címében szerepel. Mills arról sem beszél, hogy az összes, e témákban megszületett egyetemi tankönyvre vonatkozik-e az elemzése.

Dacára e módszertani hiányosságának, Mills erős felütéssel kezdi, miszerint az általa elemzett művek absztrakciós szintje oly’ alacsony, hogy már az egymáshoz rendezésük is nehézséget okoz. A „szociális patológusok” figyelme a paraszti világban elkövetett nemi erőszaktól a nyilvános házakban elkövetett nemi erőszakig terjed, s a jelenségek bemutatása mögül totálisan hiányzik az amerikai társadalom – summázza Mills már a második oldalon. Mindez a társadalmi patológiának „informacionális karaktert” ad – állapítja meg. A patológusok tankönyvei elszórta jelenlévő problémákkal és környezetükre gyakorolt hatásaikkal bajlódnak, és nem jutnak el a társadalmi rétegződés vagy a teljes struktúra bemutatásáig. Mills szerint mindezt nem lehet egy általános elméleti szegénységre fogni, ugyanis léteznek ilyen strukturális elemzések – meglehet, ezek nem kerültek a társadalmi patológusok kezébe.

Millsnek hipotézise is van, hiszen szociológus. Szerinte, ha egy akadémiai szakterület képviselői hasonló társadalmi közegből rekrutálódnak és családi hátterük, szakmai karrierjük is megközelítőleg azonos, akkor hajlamosak arra, hogy közös perspektívájuk alapján uniformizált állításokat fogalmazzanak meg. Mills másik, az előzőt kiegészítő hipotézise szerint a szakma – jelesül a szociális patológia – kanonizált előírásainak, meglehetősen nagyobb a szerepük a sajátos szemléletmód kialakításában, mint a patológus szerzők társadalmi hovatartozásának.

A Mills által vizsgált 32 szerzőből 24 esetében tud életrajzi adatokhoz jutni, melyek alapján megállapítja, hogy egy kivételével „kisvárosban vagy farmon születtek, háromnegyedük olyan településen nőtt föl, amelyet az indusztralizáció elkerült. Szociális körülményeiket a gyakori lakhelyváltogatások is hasonlóvá alakították; és közülük csupán öt volt tagja olyan szakmai vagy üzleti körnek, amelyben „reformista” munka folyt.” (Mills, 1943: 168) A 32 szerzőből csak három esetében tudni PhD-fokozatról; mindegyikük főiskolán tanít, jobbára óradó tanárként, hallgatóságuk pedig főiskolai diákokból áll. Házastársuk szintén megközelítőleg hasonló társadalmi közegből érkezik.

Az alacsony absztrakciós szint és az explicit szisztematizáció hiánya mellett Mills a tankönyvszerzők tudományos figyelmének irányát is kritizálja, mondván „partikuláris problémákat”, a „mindennapok problémáit” szemlélgetik. Mills szerint a művekben nincs definiálva sem a norma, sem a normaszegés, sem a rend fogalma. Pedig, „ha a ‘normák’-at vizsgálná, a kutató talán észrevenné a normák összefüggő szerkezetét és összefüggésbe hozná azokat a hatalom megosztásával. Ez a strukturális szempont jobbára elmarad.” (Mills, 1943: 170)

Mills szerint a társadalmi patológusok tankönyvei szerint a „szocializált”, „beszabályozott” ember: „(...) gondol másokra és kedves velük. Nem borong, és nem tépelődik, hanem nyitott, lelkesen vesz részt közösségi intézményekben. Anyja és apja nem vált el, családjá sosem esett szét. ‘Sikeres’ – egy minimális szinten mindenképp, hiszen ambiciózus, ugyanakkor nem gondol olyan dolgokra, amelyek messze meghaladják lehetőségeit, amitől ‘puszta fantasztává’ válna, mert minnek is kéne nagy pénz egy kis embernek. A „beszabályozott ember” nem vágyakozik, hanem követi a független középosztályi emberek normáit Amerika protestáns kisvárosaiban.” (Mills, 1943: 180)

A *patológias patológusok* elleni szakmai kirohanásnak hosszan ható, nagy sikere lett. Mills művét sokan idézgették előszeretettel. Ahogy ma mondanánk: magas citációs indexet kapott.

4.

A Mills által „feldolgozott” művek közül egyet véletlenszerűen és egyben önkényesen kiválasztottam és feldolgoztam: James Ford (először) 1936-ban megjelent „Social Deviation” című művét – méghozzá éppen a címe alapján. (Ford, 1939) Műve előszavában a szerző elhatárolódik az akkoriban általában használt „szociális patológia” és „szociális dezorganizáció” terminológiáktól azok „limitáltsága” miatt. A „szociális deviáció” címszó alatt azokat a jelenségeket kívánja áttekinteni, amelyek „a szabványostól eltérnek vagy deviálnak”.

Tankönyve bevezetőjét Ford azzal kezdi, hogy „az alkalmazott szociológiának, de különösen a társadalmi patológiának az utóbbi évek gyors társadalmi változásaira” kell reagálnia, hiszen az 1933-as szegénységélevezési, majd az 1935-ös társadalombiztosítási ügyek szövetségi hatáskörbe kerülése legalább olyan súlyú, mint az 1834-es angol szegénytörvény volt.

A tankönyv első része a kutatási terepeket és módszereket ismerteti. A definíciókat és klasszifikációkat a történeti előzmények, az európai, majd az egyesült államokbeli survey-k bemutatása követi. A „társadalmi célok és optimális sztenderdek” című fejezetben, többek között, a boldogság, a közjó, az önmegvalósítás, az egoizmus versus altruizmus fogalma definiálódik. Az első rész a társadalmi patológia és a szociális kontroll tárgyalásával zárul.

A második rész az egyén mentális és fizikai fogyatékoságait tárgyalja. A társadalom és az egyén kapcsolatának minőségét befolyásoló fogyatékoságok című fejezetben az „egyén unikalitása” és a társadalmi részvétel gyakorlása is megjelenik, mint tárgyalási alap. A mentális defektusokról szóló fejezetben szó esik „az 'intelligencia' megoszlásáról”, a mentális zavarok című fejezetben pedig a környezeti tényezőkről, a kezelés történeti hagyományáról és a „funkcionális pszichózisról” is. A „konvulzív zavarokról” szólva, mások mellett, az epilepszia társadalmi következményei kerülnek szóba. A látási, a hallási zavarok ismertetését a „fizikai deformitások” követik, benne a „nyomorék gyermekek ellátásának” kérdésével. Az alkoholizmus fejezet a „részegséget” külön is tárgyalja, és bemutatja annak kapcsolatát a szegénységgel és a bűnözéssel. A drogfüggés című fejezet sorra veszi az egyéni és a társadalmi hatásokat. A tankönyv a krónikus betegségek halálozási rátájával, valamint a nemmel, a „fajjal” és a lakóhellyel való összefüggéseivel is foglalkozik. A normaszegés egyik klasszikus jelensége, a bűnözési hajlam családon belüli örökségként való értelmezése (Jukes-család, Kallikaks-család stb.) következik, majd a második részt a betegségek és balesetek kontrollja zárja, ahol is az egészségoktatás, illetőleg a szociális higiéne is helyet kap.

A tankönyv harmadik része a szegénységgel és a gazdasági veszélyeztető tényezőkkel foglalkozik. A gazdasági kapcsolatrendszer dezorganizáltságának és patológiájának tárgyalásánál, többek között, a „függés mérete”, a „lakhatási tényező”, az „alultápláltság”, a „másodlagos szegénység” fogalmai jelennek meg. Kitér a tankönyv Malthusra, Marxra, Henry George-ra, illetőleg a szegénység mérésének módszertani gyengéire. Hosszasan tárgyalja a szegénygondozás törté-

neti és a jelenben alkalmazott intézményeit és politikai technikáit. Bevezet olyan fogalmakat, mint az „alkalmatlanság szociális patológiája”, foglalkozik az ipari balesetekkel, az özvegyiséggel, az anyasággal, a gyerek- és idősgondozással. Külön fejezetet kap a munkanélkülivé válás jelensége. Az alacsony bérjövedelem, mint gazdasági veszélyeztető tényező három külön fejezetet is kap. Ezekben a javak elosztását tárgyalva szóba kerül a „kommunista megoldás” és a „diktatúra, mint megoldás” is. Megjelenik a luxusadó, a tehetség eltékozlása, a fogyasztóvédelem, az életszínvonal állami biztosítása.

A negyedik rész a család és a csoportkapcsolatok szociális patológiájáról szól. A változó családmodellről, a gyerek függéséről ugyanúgy szó esik, mint a tradicionális – „népi” – családmodellnek az ipari társadalomban érzékelhető zavarairól. A deviáció fogalom, amely a tankönyv címében szerepel, érdekes módon, először a csoportjelenségek tárgyalásánál jelenik csak meg. Vallási, politikai, faji csoportokról, „külföldön születettekről”, osztály- és kulturális konfliktusokról és egyes lakóhelyi körzetek és földrajzi régiók veszélyeztető jellemzőiről is szó. A „bűnözés és a bűntett” fejezetben a bűntett „társadalmi ára”, a bűnözés adott körzetekhez kötődése, a bűnözés kauzális megközelítési verziói mellett Ford elhelyez egy kérdést is: beszélhetünk-e sajátos „okokról” egyáltalán? A tankönyv ebben a fejezetben tárgyalja a nagy környezeti, természeti katasztrófákat is: többek között az 1937-es Mississippi-árvízről, homokviharokról, a megelőzés lehetséges technikáiról is szól. A fejezet a háború jelenségének tárgyalásával zárul: a „háború társadalmi patológiája”, a világháború okozta kár, a háború kiterjedésének lehetséges megakadályozása, a nacionalizmus versus internacionalizmus kerül szóba.

Az utolsó rész a „szociális reorganizáció elvei” címet viseli, és James Ford itt, egyfajta összegzés gyanánt, a szociálpolitika koncepcionális meghatározóit írja le. Az egyéni és társadalmi deviációk kapcsolatáról, a prevenció negatív és pozitív elemeiről, a szociális tervezés eszközrendszeréről szól. A kitekintés egy kérdéssel zárul: „a szociális tervezés pusztá fantazmagória lenne?”

Az egyes részek fejezetei arányosan, 10–15 oldal terjedelemben tárgyalják tárgyukat, és a hatszáz oldalas tankönyv név- és tárgymutatóval zárul. Lévéen tankönyv, minden fejezet végén a tanulást és a megértést segítő összegzés van.

James Ford Társadalmi deviációk című műve mégoly vázlatos áttekintése után megkockáztatható az a kijelentés, hogy C. W. Millsnek – legalábbis Ford esetében – egyik tézise sem állja meg a helyét. A szerző, James Ford (1884–1944), műve megjelenésekor, 1936-ban a Harvard Szociológia tanszékének professzora s bár Ford társadalmi hovatartozásáról, családi hátteréről nem sikerült semmit kiderítenem, de tankönyve kétségtelenül több mint „kisvárosi beszabályozott kisemberek” bemutatása.

Az American Journal of Sociologyban 1939-ben, tehát első megjelenése után három évvel megjelenik egy rövid recenzio Ford tankönyvéről, amely elsődlegesen azt emeli ki a szerzőről, hogy, mint korábbi műveiben, ebben is az etikai megközelítés a figyelemre méltó, olyannyira, hogy a mű valójában a szociális etika tankönyve (Queen, 1939: 486). Ugyanakkor a recenzens – Stuart A. Queen,

a Washington University tanára – a mills-i stílust és attitűdöt követi, amikor így ír: »Csakúgy, mint a tudományterület – azaz a deviancia szociológiája (B. J.) – legtöbb könyve, a „Szociális deviációk” a problémás helyzetek széles tartományát mutatja be«, és az anyagok integrálása „messze van a tökéletestől”, de az „kétségtelen, hogy a diákok számára számos társadalmi jelenség hasznos másodlagos forrása lehet”. (Queen, 1939: 486)

5.

Az egyéni és társas problémák iránti tudományos figyelem legitimitásának megkérdőjelezése a későbbiekben hagyománnyá erősödött, kanonizálódott a társadalomtudomány beszédben.

A sportszociológus Emil Bend és szerzőtársa, Martin Vogelfinder 1964-ben tizenegyoldalas tanulmányukban (Bend–Vogelfinger, 1964) úgy fogalmazzák, miszerint a szociális problémákkal foglalkozó tankönyvek továbbra is kevés hangsúlyt fektetnek a társadalmi struktúrára, mint magyarázó változóra, aminek okát abban vélik felfedezni, hogy „a szociológusok nem akarnak beleharapni az őket etető kormányzati és alapítványi kezekbe” (Bend–Vogelfinger, 1964: 119).

1972-ben Alexander Liazos 17 oldalas tanulmányában úgy fogalmaz, hogy továbbra „...sincs minden rendben a ‘deviancia’ területével.” (Liazos, 1972) A cikk alcíme figyelemre méltó: „Hülyék, ringyók és perverzek”. Liazos így magyarázza címválasztását: az egyik yale-es diákjától megtudta, hogy egymás között csak „a hülyék és a ringyók”-ként utalnak a devianciakurzusra, egy volt kollégája szerint pedig a devianciakurzus „a perverzekről szól” (Liazos, 1972: 103).

A hülyék, ringyók és perverzek fogalmi hármasa megelőlegezi Liazos azon véleményét, miszerint még mindig az immanens deviáns mutatkozik meg a tankönyvekben, s kevésbé látszik mögötte a társadalmi kontextus. 16 tankönyvet vizsgál meg, követve a mills-i metódust, s elsődlegesen azt kíséri figyelemmel, hogy mely jelenségeket vizsgálnak, azaz mit tartanak devianciának. Liazos szerint a deviancia szociológiája három alapvető hiányossággal írható le. (Liazos, 1972: 104-105) Először is humanizálni és normalizálni akarják a deviáns, hangsúlyozva, hogy ő sem más, mint a többi ember, de mivel állandóan a „deviáns” címkével illetik, ezzel éppen az ellenkező hatást érik el. Másodszor: ha a „deviancia” szokásos jelenségeire, mint a prostitúcióra, homoszexualitásra, a fiatalkori bűnözésre és egyebekre helyezük a túlnyomó hangsúlyt, lemondunk a deviancia sokkal súlyosabb és kártékonyabb jelenségeinek vizsgálatáról, a „fedett intézményesített erőszak” jelenségeiről, mint a szegénység, a vietnami háború, az igazságtalan adórendszer, rasszizmus és szexizmus. Harmadszor: a deviancia szociológusai lényegében teljesen érdektelenek a hatalom, az uralkodó elit, a felső társadalmi rétegek iránt, akik pedig ugyanúgy lehetnek deviánsok, illetőleg felelőssé tehetőek a devianciákért azzal, hogy olyan politikai, gazdasági, kulturális rendszert tartanak fent, amely megszüli a deviánsokat. Liazos továbbmegy, és tudománykritiká-

ját társadalomkritikává tágítja, amikor azt állítja, hogy szociológus kollégái „nem törődnek a szociális kontroll középosztályi ügynökeivel sem” (Liazos, 1972: 115) – itt a szociális szakma és intézményhálózat működtetőire gondol, akik, szerinte, ugyanúgy a társadalmi, politikai status quo megőrzésében érdekeltek, mint az elit. (Cikkéből egyébként az is kiderül, maga is a deviancia szociológiáját oktatja.)

1973-ban a radikális kriminológus Alex Thio „Az osztályszempont hiánya a deviancia szociológiájában” (Thio, 1973) címmel próbált újat megfogalmazni a témában, reagálva egyben Liazosra is, lévén alaptézisük egy és ugyanaz: a deviancia szociológusai – meglehetősen szándékosan – támogatják az uralkodó elitet olyan kutatásokkal és következtetésekkel, amelyek azt sugallják, hogy a hatalommal rendelkezők nem csak hogy morálisan felsőbbrendűek, de nem is okolhatók a társadalomban kitermelődő devianciákért. Thio ugyanakkor azt állítja, a hatalommal rendelkezők devianciája iránti szociológiai érdektelenséget Liazos a deviancia koncepciójában véli felfedezni, míg ő a deviancia koncepciójának alkalmazásában, és míg Liazos a hatalom szerepének feltárását hangoztatja a deviancia kijelölésében, addig ő a hatalmat tartja mind a hatalommal rendelkezők, mind a hatalommal nem rendelkezők devianciája alapvető okozójának.

Úgy vélem, elérte az intellektuális mélyponthoz, ezért eltekintek a hasonló cikkek további ismertetésétől. Van ugyanakkor valami, aminek a taglalását nem kerülhetjük meg, mert ha nem is válaszként jelent meg a támadásokra az érintettek egyike részéről, mégis értékelhetjük valahogy úgy is.

Időben kicsit visszaugrunk: A The Society for the Study of Social Problems elnökeként Howard S. Becker (akinek 1963-as *Outsiders* című műve a három citációs analízátor 31-es listájának első helyét foglalhatta el, és akit C. W. Mills a nyilvánosság előtt leidiótázott) az 1966-os, éves közgyűlésen identitációs dilemmával áll elő: „Kinek az oldalán állunk?” (Becker, 1967). Mármost mi, a deviancia szociológusai...

Becker szerint le kell számolni az értékmentes szociológia mítoszával: a társadalomtudósoknak ugyanúgy vannak személyes és politikai szimpátiái, mint bárkinek. Ebből viszont az következik, hogy bármilyen perspektívából írjon is, a szociológusnak vagy az „alávetettek” vagy az „alávetők” igazát kell szolgálnia. Lévén a deviancia szociológiájának tudósa, e területről hozott példával szemlélteti a problémát: adva van egy liberális szociológus – ugyanis a szociológus foglalkozásánál fogva nem lehet más, mint liberális –, aki egy kisebbségi csoportot tanulmányoz, és kutatási eredményei szerint a csoporttal szembeni előítéletek egyike-másika igazolódni látszik. Mit tesz ekkor? Eltitkolja a kutatási eredményt vagy nyilvánosságra hozza, s ezzel tudományos alátámasztását kínálja a csoporttal szembeni indulatoknak?

A válasz már ekkor, a beszéd elején felsejlik, de Becker hosszasan, kontemplálva fejt ki mondandóját, melynek lényege: a szociológusokban mély együttérzést keltenek az általuk kutatott emberek, és míg a társadalom többi része alkalmazatlannak tartja őket arra, hogy jó állampolgárokhöz méltóan éljenek, a szociológusok hisznek abban, hogy végül is legalább annyira jók, mint bárki más, és

inkább áldozatok, mintsem bűnösök. Ezért aztán a szociológusok nem is tudnak kiegyensúlyozott képet adni, sőt: „Görcsösen igyekszünk olyan kérdéseket feltenni, amelyekre azt lehessen felelni, miszerint a feltételezett deviáns, mindent egybevetve, erkölcsileg a jó, míg az átlagos polgár erkölcsileg a rossz oldalon áll. És hanyagoljuk azokat a kérdéseket, amelyekre olyan válaszok adhatók, miszerint a deviáns, mindent egybevetve, meglehetősen szemét dolgokat követett el, és valójában nagyon is rászolgált arra, amit kapott. (...) Amit teszünk, az a deviánsok fehérre mosdatása, és a tiszteletre méltó állampolgárok, mégoly feltételes formában való, elítélése.” (Becker, 1967: 240)

Beszéde további részét Becker e „beismerés” racionalizálásának szenteli: azaz annak, hogy a szociológus szakmájából adódóan liberális és demokrata, hogy a szociológus szakmai és emberi etikája az „alávetettek” melletti kiállásról szól, ami nem helyes, mert szakmai, módszertani hibák, torzítások, hamisítások sorát eredményezheti. De nincs mit tenni: a szociológus a hatalommal szemben álló „partizán”. (Becker, 1967: 245)

Becker így zárja beszédét: „Álljunk arra az oldalra, amit személyes és politikai elkötelezettségünk diktál, használjuk elméleti és technikai tudásunkat arra, hogy elköteleződésünk a lehető legkevesebb befolyással legyen munkánkra, óvatosan fogalmazzuk meg következtetéseinket (...), és igyekezzünk megbirkózni a vádaskodásokkal és kételkedésekkel, mert mást úgysem tehetünk, ez a sorsunk.” (Becker, 1967: 247)

A jóléti állammal szemben partizánként szembeálló szociológus metaforája azonnal kicsapja a biztosítékot – a Társaság közgyűlésén Becker beszédét hallgató – Alvin W. Gouldnernél, aki tizenháromoldalas tanulmányban reagál rá, melynek most elég talán csak az első mondatait idézni: „A szociológia a világ kijózanításával kezdte, és eljutott önmaga kijózanításáig. Addig ragaszkodott az általa tanulmányozottak ésszerűtlenségéhez, amíg be kellett vallania, hogy csapdába esett. De az önkéntes vallomástételt mindig gyanakvással kell fogadni.” (Gouldner, 1966: 103)

6.

A beckeri mondandó és a kritikai mondandó groteszk röppályájának befutása után valójában egy és ugyanazon ponton csapódik a térbe: a deviancia szociológiájának nem lehet más a dolga, mint a hatalomnak kiszolgáltattott emberek védelme és képviselése. Csak éppen *a szociológusok* nem hiszik el ezt a kollégáiknak, „a patológiás patológusoknak” (Mills), a deviancia szociológusainak. Sőt, sok esetben dühödt, személyeskedő, negligáló attitűddel lekezelik őket.

A deviáns C. Wright Mills esetében a személyisége és az establishment elleni gyűlölete még elégséges magyarázat lehet erre az indulatra. Egy tehetséges, ambiciózus és végtelenül kritikus elme, aki önmagát avanzsálja profétává – olyanná, aki senki nem lehet a saját hazájában. Amit ő feltételezett az általa lenyomozott

szociológusoknál, jelesül a családi és a kulturális háttér és indíttatás, valójában éppen az ő esetében gyanítható magyarázatnak.

Colin Sumnernél a képlet még tisztább. Leleplezi a deviancia szociológiáját, majd saját teóriával áll elő: bevezeti a „szociális cenzúra” (social censure) terminus technicust, és kidolgozza a „cenzúra szociológiája” elméletét (Sumner, 1983).

A „szociális cenzúra” elmélete szerint a deviancia/a bűn nem mint általános érvényes emberi vagy csoportviselkedés magyarázandó, értelmezendő és elemzendő, hanem a domináns társadalmi csoportok morális és politikai kategorizálási aktusaként, amelyek során a hatalomban lévők az általuk elnyomott embereket, a velük szembenálló csoportokat szigorú, intézményes és nyílt elítélésben, rosszállásban, megrovásban részesítik. Az elmélet szerint a bűn és a deviancia fogalmai alapvetően elítélő kategóriák, amelyek kulturális helytelenítést fejeznek ki és/vagy szégyent jelentenek viselőjükre nézve. Ugyanakkor ezek a negatív kategóriák egyben morális és politikai ítéletek is, melyek a domináns ideológiába ágyazottak, és mélyen az adott történelmi kontextusban gyökereznek – így Sumner. Egy társadalom domináns „szociális cenzúrái” általában annak büntetőtörvényeiben fogalmazódnak meg. Mivel a szociális cenzúráknak az a funkciójuk, hogy megerősítsék a domináns ideológiákat (azaz egy társadalom vezető csoportjainak ideológiáit), úgy is tekinthetünk rájuk, mint a szociális kontroll eszközeire. Ezek hát Sumner legfontosabb tézisei.

Igazából nincs mit elemezni rajtuk: dacára a tudományosan novumértékűnek mondható terminus technicusnak, a szociális cenzúra elmélete, megítélésem szerint, túlzottan sok ponton egyezik meg az ún. radikális, vagy újmarxista kriminológusok mondandójával, akik perspektívája szerint a bűnöző és a deviáns definiálásában a politikai befolyásolási hatalommal rendelkező csoportok érdekei érvényesülnek – ahogy azt, többek között, Alex Thió-tól is megtudhattuk a fentiekben.

Sumner teróriája egyébként bekerült a deviancia szociológiájának angolszász kánonjába² – bár közel sem olyan hangsúllyal, mint a Sumner által bemutatott, s szerinte „halott” teoretikusok legtöbbszöréé.

Vitathatatlan, hogy azok, akik kritikával illetik a deviancia szociológusait, azok a korabeli kapitalista társadalmi berendezkedést, a hatalmi elitet és a kurrens politikai ideológiákat is kritizálják. Tagadhatatlanok a marxista, baloldali attitűdök akár Millsnél, akár Sumnernél, akár Liazosnál. Becker „liberális” címkét ragaszt a szociológusok homlokára, aminek a korabeli jelentése most mindegy is, a lényeg, hogy a „partizán” szerepét bízva rájuk – a mindenkori hatalommal szembeni harcosét.

Az magában meghökkentő, hogy a társadalomkritika a társadalmi problémákkal foglalkozók iránti kritikával társul, sőt: szinte egyé válik azzal. De az igazán elgondolkodtató az, amire a szövegek elmélyült elemzésével jutottam:

² A teória és a kifejezés magyarországi elterjedtségére nem találtam bizonyítékot.

a deviancia szociológiájának kritikusai egyszerűen nem olvassák, nem olvasták el az általuk kritizált műveket, vagy igencsak felületesen.

Mills esetében a véletlen mintavétellel kiválasztott James Ford művére ez egyértelműen elmondható: Mills összes érve megbukik Ford tankönyve kapcsán. Vélhetően Mills a cím alapján szerepelteti a művet a listájában – feltehetően még a tartalomjegyzékig sem jutott el „tanulmányozásakor”, pedig ha belenéz, látta volna, hogy a boldogtalan emberi lénytől a környezeti katasztrófák társadalmi hatásáig terjed a szerző figyelme.

A Sumneri tézis apológiáján fáradozó kvantitatív szociológusok, a citációs analizátorok, még a látszatát is elkerülik annak, hogy csaknem százéves tudományos szövegfolyamot tartalmilag, intellektuálisan akarnának megmérni. Ugyan dehogy: a mérés intenciója nem tudás-, hanem hivatkozásalapú, mely alapján taxonómiai rendbe helyezhetőek tudósok nevei, könyvek címei – s az így megállapított sorrendek és táblázatok és khi-négyzetek módszertanilag igazoltan állíthatják egy tudományterület kimúlását.

7.

A magyarországi szociológiatudomány egyik legelső műve az 1974-ben megjelent „A deviáns viselkedés szociológiája”, amit Andorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy László jegyzett. Ekkor még csak két éve, hogy zöld jelzést kapott a nappali szakos szociológusképzés az ELTÉ-n, és egy 1964-es vallásszociológiai vizsgálaton kívül jelentős szociológiai kutatásra még nem került sor. Mondhatjuk: a szociológia pozícionálni próbálta magát, s hogy, hogyan: erre Andorkákék műve – távlatosan szemlélve – kiváló dokumentum.

Ha fellapozzuk a mű bevezetőjét, ezt olvashatjuk: „Kevés beszámolót (ui. a deviáns viselkedésről – BJ.) találunk empirikus kutatásokról és csupán egy-két magyar nyelvű tanulmány foglalkozik e magatartások szociológiai elméleti megközelítésének problémáival. Viszonylag a legelőrehaladottabb a bűnözés szociológiai kutatása hazánkban: a kriminológia magyar nyelvű szakirodalmja jelentős”. (Andorka – Buda – Cseh-Szombathy, 1974: 5) A szociológia és a kriminológia közé kvázi egyenlőségjelet tevő mondandó néhány sorral lejjebb még ezzel a tézissel egészül ki: „Így a szociológiai megközelítés nem léphet fel azzal az igénnyel, hogy a deviáns magatartások leghelyesebb elemzését adja, viszont biztos, hogy nélkülözhetetlen olyan komplex kép kialakításához a deviáns magatartásokról, amely alapfeltétele a deviáns viselkedés elleni hathatós társadalompolitikának”. (Andorka – Buda – Cseh-Szombathy, 1974: 5)

Adódhat könnyű s olcsó magyarázatul a politikai kontextus, amely miatt a témától való elhatárolódás érződik a téma magyarországi bevezetőinek mondandójában. De azért itt felsejlik az a gondolat is, amelyet maga Buda Béla így fogalmaz meg 38 évvel későbbi életútinterjújában, 2010 őszén az addiktológia súlyát illetően: „...ez a paradigma, miszerint valaki tönkreteszi magát, ez egy

igazi paradigmája a társadalmi rendnek, tehát ez egy szociológiai indítású, antropológiai, szociálintropológiai kérdésfeltevés (...) a drogosnál dramatikusabban – és szcenikusabban – a társadalmi rendet egyszerűen semmi nem tudja megkérdőjelezni.” (Bíró, 2011: 25-26)

Igazat kell adnunk Buda Bélának: valóban paradigmaticus súlyú a kriminálisról és/vagy a deviánsról szóló tudományos kutatás és elméletalkotás, amelyből perspektivikusan szakpolitikai stratégia és a társadalmi légkört meghatározó intézményrendszerek jöhetnek létre. A fenti történet mégis azt érzékelteti, hogy dacára a durkheimi indítatást követő csaknem százévnvi teoretikus erőfeszítéseknek, a szociológiatudományon belül a deviancia szociológiája sokszor irritáltságot vált ki, méltánytalan támadásokat kellett elszenvednie, intellektuálisan sérülékennyé vált. Marginalizálódott, mint minden deviáns.

8.

Írásom a tudományos tanulmányírás szabályainak betartásával készült, mégis szokatlannak, műfajilag talán nem könnyen besorolhatónak tűnhet, hiszen a khi-négyzetek mellett a káromkodó tudósról is szó esik benne. A történet, amit bemutatok, maga sem vegytisztán tudományos, hiszen az akadémiai érvek keverednek a személyeskedő támadásokkal: az elméletalkotók, a tudományos tudás szószólói emberi arcot kapnak, emberi gesztusokat tesznek, melyekben ott az indulat, a düh.

Intencióm nem tudománytörténeti kitekintés volt, mint ahogy nem volt célom egy általánosan érvényes teoretikai kontextusba helyezni a témát, ezért ha felmerül az olvasóban ezek iránt a hiányérzet, csak örülni tudok, eszerint gondolatébresztő, munkára inspiráló lett az írásom.

Egy ideje annak elemzésével foglalkozom, hogyan *beszél* a bűnről és a büntetésről az európai kultúra és tudomány – ezen írás ebbe a munkába illeszkedik bele.

Irodalom³

Andorka – Buda – Cseh-Szombathy (1974): Előszó. In Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk) *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest: Gondolat.

Becker, H.S. (1967): Whose Side Are We On? *Social Problems*, 3, 239–247.

<https://academic.oup.com/socpro/article/14/3/239/2924993/Whose-Side-are-we-on>

³ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2018. 05. 16.

- Bend, E. – Vogelfanger, M. (1964): A New Look at Mills' Critiques. In Rosenberg, B. et als (szerk.) *Mass Society in Crisis*. New York: Macmillan.
- Ford, J. (1939) *Social Deviation*. New York: Maximilian Company. <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=coo.31924013864198;view=1up;seq=20>
- Bíró, J. (2011): Útmodell. Beszélgetések Buda Bélával 2010 őszén. *Addiktológia*, 1, 32–55. http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=99493
- Goode, E. (1997): *Deviant Behavior*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Liazos, A. (1972): The Poverty of Sociology of Deviance: Nut, Sluts, and Perverts. *Social Problems*, 1, 103–120. http://www.clas.ufl.edu/users/marilynm/Theorizing_Black_America_Syllabus_files/Poverty_of_the_Sociology_of_Deviance.pdf
- Miller, J. M. – Wright, R. A. – Dannels, D. (2001): Is Deviance “Dead”? The Decline of a Sociological Research Specialization. *The American Sociologist*, Fall, 43–59. <http://ponce.inter.edu/acad/facultad/jvillasr/LECTURAS/Is%20Deviance%20Dead.pdf>
- Mills, C. W. (1943): The Professional Ideology of Social Pathologists. *American Journal of Sociology*, 2, 165–180. <http://www.psicopolis.com/sociologia/boxpdf/The%20Professional%20Ideology%20of%20Social%20Pathologists.pdf>
- Mills, C. W. (1972): *Az uralkodó elitről*. (Fordította: Kaposi Tamás) Budapest: Gondolat.
- Queen, S.A. (1939): Social Deviation. Book Review. *The American Journal of Sociology*. 3, 486. <http://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/218323>
- Sumner, C. (1994): *The Sociology of Deviance: An Obituary*. New York: Continuum
- Sumner, C. (1983): Rethinking deviance: towards a sociology of censure. In *Research in Law, Deviance and Social Control*, 5, Greenwich, Conn: JAI Press.
- Summers, J. H. (2006): The Deciders. *The New York Times*, 2006. május 14. <http://www.nytimes.com/2006/05/14/books/review/14summers.html>
- Thio, A. (1973): Class Bias in the Sociology of Deviance. *The American Sociologist*, 1, 1–12.
- Trevino, J. (2012): *The Social Thought of C.Wright Mills*. SAGE Publ., Inc.